

KONSULTAVIMAS IR INFORMAVIMAS

Suinteresuotų asmenų konsultavimas ir informavimas žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijai priskirtais klausimais yra reikšminga Tarnybos darbo dalis. Į Tarnybą, kaip kompetencijas žiniasklaidos teisės ir žmogaus teisių apsaugos žiniasklaidos srityje telkiančią instituciją, kreipiamasi ne tik su skundais, bet ir su įvairiais paklausimais, prašymais suteikti konsultacijas bei informaciją visuomenės informavimo srityje.

Tarnyba stengiasi, kad šios paslaugos būtų kokybiškos ir prieinamos kuo platesniam visuomenės ratui. Tokiu būdu ne tik didinamas Tarnybos žinomumas visuomenėje, bet ir stiprinamas supratimas apie žmogaus teisių apsaugą žiniasklaidoje.

Tarnybos teikiamos teisinės konsultacijos yra efektyvi prevencinė priemonė išvengiant pažeidimų, o kai pažeidimas jau padarytas – tai yra pirmas ir visiems prieinamas žingsnis į teisinę gynybą. Nereti atvejai, kai pakanka Tarnybos specialisto konsultacijos, kad būtų paskatintas pažeistos teisių ir pareigų pusiausvyros atstatymas. Tokiu būdu situacija neperauga į skundo pateikimo fazę, sutaupoma laiko ir žmoniškųjų resursų, nes rezultatas pasiekiamas net nepradėjus administracinių procedūrų.

Kiekvienas asmuo, kuriam kyla klausimų dėl viešosios informacijos skelbimo, žmogaus teisių apsaugos, saviraiškos ir informacijos laisvės realizavimo visuomenės informavimo priemonėse, gali kreiptis į Tarnybą dėl konsultacijos. Konsultacijos teikiamos žodžiu (telefonu arba atvykus į Tarnybą), raštu, elektroniniu paštu. Dėl užsitęsusio karantino 2021 metais kaip ir 2020 metais gyvų konsultacijų Tarnybos patalpose galimybė buvo labai apribota. Atsižvelgiant į tai, stengtasi plėsti kitų kanalų prieinamumą. Kiekvienas Tarnybos interneto svetainės lankytojas gali užduoti klausimą, palikti pastabą, pateikti pasiūlymą užpildydamas specialią formą, taip pat pateikti užklausą per Tarnybos *Facebook* paskyrą. Tarnybos atstovai kiekvienam operatyviai atsako, suteikia prašomą informaciją ar konsultaciją. Siekiame efektyviai patenkinti kiekvieno į Tarnybą besikreipiančio asmens teisėtus ir pagrįstus lūkesčius.

2021 metais Tarnyba iš viso suteikė 933 konsultacijas. Lyginant su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu, konsultacijų skaičius sumažėjo (2020 metais – 1179, 2019 metais – 1121, 2018 metais – 719). Manytina, kad tam įtakos, kaip ir visam žiniasklaidos laukui, turėjo pandemija ir ilgalaikis karantinas šalyje. Kaip ir ankstesniais metais, daugiausia dėmesio susilaukė Reglamento aiškinimo ir taikymo žiniasklaidos srityje klausimai. Tai sudaro apie du trečdalius visų teikiamų konsultacijų. Nors šis asmens duomenų apsaugos reformą įgyvendinęs Europos Sąjungos teisės aktas imtas taikyti dar 2018 m. gegužės 25 d., tačiau Tarnybos veikloje stebime, kad klausimų dėl situacijų, kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos, akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais, praktiškai nemažėja. Sudėtingesnės tampa ir situacijos. Pastebime, kad globaliame pasaulyje teisiniai santykiai sudėtingėja ir žiniasklaidos sferoje. Tai lemia informacinių technologijų, mokslo, inovacijų, žmonių pasaulėžiūros pokyčiai. Siekiant įveikti šiuos iššūkius ir užtikrinti kokybišką teisinių konsultacijų teikimą, Tarnybos specialistams būtina nuolat domėtis žiniasklaidos tendencijomis, sekti naujoves, gilintis į aktualiausias tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką. Konsultuojant vis dažnesni atvejai, kai reikalinga profesionali naujųjų informacinių technologijų veikimo analizė ir išmanymas.

Kaip ir ankstesniais metais, ataskaitiniu laikotarpiu dažniausiai buvo keliami klausimai, susiję su duomenų subjektų teisių visuomenės informavimo priemonių veikloje įgyvendinimu, asmenų filmavimu (fotografavimu) viešose vietose, renginiuose, ugdymo įstaigose, tokių atvaizdų viešu skelbimu, vaikų nuotraukų platinimu be tėvų sutikimo, asmens vardo, pavardės, atvaizdo, gyvenamosios vietos adreso, automobilio valstybinio registracijos numerio, informacijos apie asmens sveikatą, skelbimu. Sugriežtinti asmens duomenų teisinės apsaugos reikalavimai išaugino didesnę poreikį konsultuotis dėl tinkamos sutikimo tvarkyti duomenis išraiškos formos, duomenų saugojimo trukmės, vaizdo stebėjimo ir neteisėto informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimo bei viešinimo. Atsižvelgiant į tai, kad asmens duomenų tvarkymui žurnalistikos tikslais Reglamentas taikomas ne visa apimtimi, suinteresuoti asmenys dažnai teiraujasi dėl išimčių, kai teisė į asmens duomenų apsaugą derinama su saviraiškos ir informacijos laisve, sankcijų už duomenų tvarkymo pažeidimus ir pan. Domimasi viešų duomenų prieinamumo, pakartotinio jų panaudojimo teisiniu reguliavimu.

Tarnyba sulaukia prašymų suteikti konsultacijas ir dėl atvirų duomenų platformose, kuriose paprastai tvarkomi iš juridinių asmenų registrų, valstybės informacinių sistemų ir kitų oficialių šaltinių surinkti duomenys, skelbiamų juridinių asmenų ir su jais susijusių fizinių asmenų asmens duomenų tvarkymo žurnalistikos tikslu. Dėl šios rūšies konsultacijų kreipiasi ir tokių duomenų platformas administruojantys asmenys, ir asmenys, kurių duomenys tose platformose yra viešai skelbiami.

Asmens duomenų tvarkymo teisėtumo klausimai dažnai buvo keliami ne dėl žurnalistų, o su šia profesija nesusijusių asmenų, jų parengtos ir paskelbtos informacijos (socialinių tinklų paskyrų valdytojų, turinio kūrėjų, piliečių žurnalistikos atstovų, komentarų autorių ir pan.) atžvilgiu. Nors ir nebūdami žurnalistais, tokie asmenys yra laikomi viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais), kuriems taip pat galioja duomenų apsaugos standartai.

COVID-19 pandemijos kontekste išaugus informacijos srautams, padažnėjo klausimų, susijusių su galima dezinformacija, propaganda, panikos kėlimu, visuomenės priešiniu, nesantaikos kalba, sąmokslu teorijomis, susijusiomis su virusu, vakcinacija. Kaip ir pernai, išliko susidomėjimas jautrių asmens duomenų, ypač susijusių su sveikatos informacija, skelbimo teisėtumo problematika. Informacija apie asmens diagnozę, sveikatos būklę, prognozes, gydymą yra laikoma žmogaus privataus gyvenimo dalimi, kurią viešai skelbti galima tik paties asmens sutikimu. Išimtis gali būti daroma tik aukščiausio lygio viešųjų asmenų atžvilgiu. Siekdami nepažeisti konstitucinės žmogaus

teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą bei užtikrinti asmens duomenų apsaugą, viešosios informacijos rengėjai (skleidėjai) privalo neviešinti pacientų vardų, pavardžių, nuotraukų, kitų asmens tapatybę galinčių identifikuoti duomenų be jų pačių sutikimo. Su sveikatos informacija susijusių asmens duomenų viešinimas be asmens sutikimo yra laikomas grubiu privatumo/asmens duomenų tvarkymo pažeidimu, galinčiu sukelti ne tik etinę, bet ir civilinę atsakomybę.

Neprarado aktualumo ir klausimai, susiję su žurnalistų (visuomenės) teisės į informaciją ir asmens duomenų apsauga pusiausvyra. Tarnyba sulaukė žurnalistų, viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų) užklausų dėl konsultacijų, išaiškinimo dėl teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų ir teisės į duomenų apsaugą pagal Reglamentą santykio. Ne tik nacionaliniu, bet ir Europos Sąjungos lygiu susiduriama su problema, kai neteisingai aiškinant Reglamentą, yra nepagrįstai ribojama žurnalistų teisė į informaciją, ypač kai kalbama apie žurnalistinius tyrimus, susijusius su viešaisiais asmenimis. Priešingai savo prigimčiai, Reglamentas tapo valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų priedanga, siekiant išvengti žiniasklaidos dėmesio gvildenant viešąjį interesą tenkinančias temas. Žurnalistams atsisakoma suteikti prašomą informaciją motyvuojant tuo, jog tokia informacija yra apsaugos objektas pagal Reglamentą ir negali būti teikiama be atskiros duomenų subjekto sutikimo. Kiekvieną situaciją reikia vertinti individualiai, tačiau asmens duomenų apsauga ir Reglamentas negali būti naudojami kaip žurnalistų funkcijas, būtinas demokratinėje visuomenėje, atlikti trukdantis instrumentas. Netoleruotinos situacijos, kai asmeninius interesus maskuojant tariamai Reglamento suteikiama apsauga, yra pažeidžiama visuomenės teisė žinoti viešąjį interesą tenkinančią informaciją.

Valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų atstovai į Tarnybą dažniausiai kreipėsi prašydami konsultacijų dėl duomenų teikimo žurnalistams galimybės, teiktinų duomenų apimtys, žurnalistų sąvokos, žurnalistinės veiklos apibrėžimo išaiškinimo. Daugiausia neaiškumų Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų įstatymą įgyvendinančioms institucijoms kėlė vis labiau populiarėjančių laisvai samdomų žurnalistų ir piliečių žurnalistikos atstovų statusas bei jų teisė gauti informaciją, ypač susijusią su asmens duomenimis. Šiame kontekste pažymėtina, kad teismų praktika yra formuojama ta linkme, jog siekiant atsižvelgti į saviraiškos laisvės svarbą visai demokratinei bendruomenei, su ja susijusias sąvokas, įskaitant žurnalistiką, reikia aiškinti plačiai. Išimtis žurnalistikos veiklai nėra siejama su darbo teisiniais santykiais konkrečioje žiniasklaidos priemonėje ar profesiniu priklausymu žurnalistų profesinei organizacijai. Ji suteikiama kiekvienam asmeniui, įsitraukusiam į žurnalistikos veiklą.

Reputacijos problemų turintys asmenys labiausiai domėjosi teisės būti pamirštam realizavimo žiniasklaidoje galimybėmis. Visuomenės informavimo priemonės naudojami specifinėmis teisėmis, garantijomis ir išimtimis iš bendrų asmens duomenų apsaugos taisyklių. Nors teisė būti pamirštam yra įtvirtinta Reglamente, tačiau Lietuva šios teisės taikymui, kai asmens duomenys tvarkomi įgyvendinant saviraiškos ir informacijos laisvę, yra įtvirtinusi išimtį. Kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslu, Reglamento 17 straipsnis („Teisei būti pamirštam“) yra netaikomas. Net teistumo išnykimas nėra pakankama faktinė aplinkybė, galinti įpareigoti interneto svetainės valdytoją „pamiršti“ teistą asmenį. Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino praktiškai absoliučią „teisės būti pamirštam“ išimtį Lietuvoje. Vienintelis atvejis, kai teisė būti pamirštam turi būti praktiškai realizuojama yra tada, kai duomenų subjektas atšaukia sutikimą tvarkyti jo asmens duomenis ir toks sutikimas buvo vienintelis pagrindas tvarkyti jo duomenis. Svarbu pažymėti, kad sutikimo atšaukimas nedaro poveikio sutikimu pagrįsto duomenų tvarkymo, atlikto iki sutikimo atšaukimo, teisėtumui. Be

to, asmuo negali reikalauti ištrinti visą žiniasklaidoje paskelbtą turinį remdamasis Reglamentu, nes šis teisės aktas nenumato informacijos, kuri nėra asmens duomenys, pašalinimo pareigos.

Konsultuojant asmenis iš esmės sprendžiami klausimai dėl tinkamo balanso tarp savo teises siekiančių ginti asmenų teisių gynimo ir laisvės gauti ar skleisti informaciją. Susiduriančių teisių kolizija sprendžiama ieškant teisingos pusiausvyros. Kiekvienas atvejis vertinamas individualiai, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Esminiai kriterijai nustatant tinkamą pusiausvyrą yra tinkamas susidūrusių teisinių vertybių turinio konkrečioje situacijoje atskleidimas ir proporcingumo siekiamam tikslui principo pritaikymas. Konsultuojantys Tarnybos specialistai turi teisingai identifikuoti teisinę problemą, ją išanalizuoti ir, remdamiesi teismų praktikoje suformuota jurisprudencija, pateikti kvalifikuotą atsakymą.

Atsižvelgdama į didžiausią susidomėjimą keliančių klausimų srautus, Tarnyba nuolat papildo savo interneto svetainėje skelbiamą rubriką „Dažnai užduodami klausimai (DUK)“, pagal galimybes ir poreikį rengia bei skelbia viešas rekomendacijas, konsultacijas, pranešimus.

Vykdydama projektines veiklas, 2021 metais Tarnyba kartu su partneriais organizavo informacinės kampanijas apie neapykantos kalbos reiškinių, jo atpažinimą, prevenciją. Dalindamasi specialiomis žiniomis ir ilgamete patirtimi, įgyta vertinant neapykantos kalbos apraiškas, Tarnyba prisideda prie teisėsaugos sistemos gebėjimų atpažinti ir teisingai kvalifikuoti neapykantos kalbos atvejus, stiprinimo. Tarnyba kartu su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba parengė informacinį leidinį – nepriklausomą apžvalgą „Institucinis atsakas į neapykantos kalbos reiškinių Lietuvoje“¹, kurioje pristatė neapykantos kalbos fenomeną, teisinį reglamentavimą, paplitimą Lietuvoje ir visuomenės supratimą apie šį reiškinių. Leidinyje pristatyta aktuali teismų praktika, įvertinti iššūkiai, kylantys institucijoms, dirbančioms neapykantos kalbos ir diskriminacijos užkardymo srityse. Pateiktos ir rekomendacijos bei prevenciniai pasiūlymai suinteresuotiems asmenims, siekiant, kad neapykantos kalba būtų geriau atpažįstama ir būtų efektyviau užkirstas jai kelias.

Visuomenės informuotumą apie asmens duomenų apsaugą žurnalistikos bei akademinės saviraiškos srityse Tarnyba didino 2021 metais kartu su Mykolo Romerio universitetu pradėdama vykdyti Europos Sąjungos finansuojamą projektą „Darna ar konfliktas: įtampos tarp teisės į asmens duomenų apsaugos ir saviraiškos bei informacijos laisvės šalinimo link“. Buvo suorganizuotas projekto atidarymo renginys, rengiamos įvairios diskusijos, kurių metu suinteresuotiems asmenims teikiama informacija apie žodžio laisvės socialiniuose tinkluose keliamus iššūkius, ypatingą dėmesį skiriant asmens duomenų apsaugai. Minėto projekto rėmuose Tarnyba kartu su Mykolo Romerio universitetu parengė gaires, kaip tvarkyti asmens duomenis socialiniuose tinkluose² ir gaires, kurios padės įvertinti, ar konkretaus socialinio tinklo naudotojo veiklai asmeninėje socialinio tinklo paskyroje taikomi Reglamento reikalavimai³.

Žinomumo visuomenėje didinimas ir platesnis veikos pristatymas jau ne vienerius metus yra Tarnybos veiklos prioritetas. Per mažai žinoma Tarnybos teikiama nauda visuomenei, institucijos kuriama vertė, kokybiško ir profesionalaus darbo rezultatai, indėlis į demokratijos plėtrą.

¹ Žr. <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2021/03/institucinis-atsakas-i-neapykantos-kalbos-reiskini-lietuvoje-nepriklausoma-apzvalga.pdf>

² Žr. <https://www.mruni.eu/wp-content/uploads/2022/02/Gaires-LT.pdf>

³ Žr. https://www.mruni.eu/wp-content/uploads/2022/02/Self-check-guidelines-for-general-public-with-infographic.LT_.pdf

Intensyvesnei informacijos apie savo veiklą ir jos rezultatus sklaidai Tarnyba stengiasi vis labiau išnaudoti šiuolaikinius elektroninės erdvės komunikacinius įrankius. Poreikis efektyvesniam visuomenės informavimui apie Tarnybos veiklą ir teikiamą naudą visuomenei ir toliau išlieka tęstinis Tarnybos prioritetas.